شي جینپیڭنىڭ حۋاڭحىعا نىتا ـ نقلاسى

(باسى 1 ـ بەتتە)

بەس الاپاتتىڭ شىنده سۋ اپاتىنىڭ زیانى ەڭ اۋىر. سۋدى تىزگىندەۋدىڭ اۋىر، قىين ەكەندىگىن ابدەن تۇسىنەتىن باس شۇجي شي جینپیڭ كەزىندە بىلاي دەپ اتاپ كورسەتتى: "ءبىزدىڭ 5000 جىلدان استام جۇڭحۋا وركەنیەتى تاریخىندا كەیبىر جەرلەر نەشە مارتە گۇلدەنىپ، نەشە مارتە قۇلدىرادى. تاریحتاعى كوپتەگەن گۇلدەنۋ مەن قۇلدىراۋ ءبىر ـ بىرىنە ساباقتاسا تۇىلعان. ەل امان، جۇرت تىنىش بولۋ، جىل سايىن مول ءونىم الۋ ءۇشىن، ءسوز جوق، سۋدى تىزگىندەۋگە شەبەر بولۋىمىز كەرەك".

حۋاڭحى وزەنىنىڭ سۋدى تىزگىندەۋدە اسا ماڭىزدى ورىندا تۇراتىندىعى ءشۇباسىز.

"مەملەكەت مەرەكەسى قارساڭىندا كوپشىلىك تۇگەل قاربالاس. قانشاما قاربالاس بولساق تا، حۋاڭحى وزەنى ماسەلەسىن قالايدا ۋاقىت شىعارىپ مۇقيات زەرتتەۋىمىز قاجەت، پارتيا ورتالىق كومیتەتى بۇل ماسەلەگە وسكەلەڭ ءمان بەرەدى". 2 ـ كۇنگى حۋاڭحى وزەنى الابىنىڭ ەكولوگياسىن قورعاۋ جانە جوعارى ساپالى دامۋ جونىندەگى اڭگىمە ماجلىسىندە باس شۇجي شي جینپیڭ الدىمەن نەگىزگى ماقساتتى ۇعىندىرىپ ءوتتى.

"بارلىعىمىز حۋاڭحى وزەنىن انا وزەن دەپ اتايمىز، حۋاڭحى وزەنىن قورعاۋ ـــ جۇڭحۋا ۇلتىنىڭ ۇلى گۇلدەنۋىنە جانە ماڭگى باياندى دامۋىنا سايات ۇزاق بولاشاقتىق ۇلى جوسپار". باس شۇجيدىڭ بۇل ءسوزى حۋاڭحى وزەنىنىڭ جۇڭحۋا ۇلتىنىڭ تىرشىلىك ەتىپ، دامۋىندا كەلەلى ءمانىن تولىق جەتكىزدى.

"حۋاڭحى وزەنىنىڭ سۋى از، قۇمى كوپ، سۋ مەن قۇمنىڭ بايلانىسىنىڭ سايى كەلمەۋى حۋاڭحى وزەنىنىڭ كۇردەلى، وڭاۋ قيىن بولۋىنىڭ سەبەبى"، "حۋاڭحى وزەننىڭ كوپ جىلدان بەرى ۇلكەن ماسەلە تۇىلماعانىمەن، حۋاڭحى وزەنى سۋ اپاتىنىڭ كومەسكى قاتەرى وتكىر سەمسەر سياقتى ءالى دە جەلكەمىزدە ءتونىپ تۇر، قىراعىلىقتى استە بوساڭستۇعا بولمايدى".

وسىنداي تاۋقىمەت تانىمىمەن باس شۇجي شي جینپیڭ تالاي رەت حۋاڭحى وزەننىڭ ءبىرىنشى شەبىنە ءوزى بارىپ اپات جاعدايىن تەكسەردى.

شاندۇڭنىڭ دۇڭیىڭى، حۋاڭحى وزەننىڭ تەڭىزگە قۇيار ساعاسى. 2021 ـ جىلى 10 ـ ايدىڭ 20 ـ كۇنى باس شۇجي شي جینپیڭ وسى اراعا كەلدى. سول كەزدە حۋاڭحى وزەنىنىڭ كۇزگى تاسقىن سۋى نەگىزگى وزەن ارناسىنا قايتقانىمەن، نەگىزگى وزەن ارناسىنان كەمەتۇراق جاسىل بەلدەۋىنە دەيىنگى 10 نەشە مەترلىك "ارناداىن اسقان" سورابى ءباز ـ بايياعىسىنداي انىق كورىنىپ جاتىر ەدى.

اۋتوكولىكتەن تۇسە سالىسىمەن، باس شۇجي الدىڭعى ءبىر مەزگىلدە سۋ دەڭگەيى ەڭ جوعارى بولعان كەزدەگى سۋ جيەگىنىڭ قاي جەرگە دەيىن كوتەرىلگەندىگىن سۇراستىردى.

"بۇل 10 ـ ايدىڭ 8 ـ كۇنى قايراڭدى سۋ باسىپ قالعان كەزدەگى سۋ جيەگى". كەمەتۇراقتا حۋاڭحى وزەنى ساعاسىن باسقارۋ مەكەمەسىنىڭ جاۋاپتىسى قولىنا كورسەتپە تاقتانى ۇستاپ، باس شۇجيگە ءبىر ـ بىرلەپ مالىمەت بەردى.

كەمەتۇراقتا بوران سوعىپ، تولقىن كوتەرىلىپ تۇرعان ـ دى، باس شۇجي قولىن سوزىپ، تەڭسەلىپ تۇرعان كورسەتپە تاقتانى ۇستاسىپ، دەن قويا كورىپ، ءالسىن ـ ءالى ءسوز قىستىرىپ سۇراستردى.

حۋاڭحى وزەننىڭ كۇزگى تاسقىنىندا "ۇرەي دە، قاتەر دە بولعانىمەن"، الايدا اۋىر شعىن جانە ءولىم ـ ءجىتىم تۇىلماعاندىعىن ەستىگەندە، باس شۇجي ريزالىق ءبىلدىرىپ تۇراقتاندىردى.

"بۇگىن وسىندا كەلىپ، حۋاڭحى وزەننىڭ جوعارعى، ورتاڭعى، تومەنگى اعارىن تۇگەل ارالاپ شقتىم، كوڭىلىم دە جاي تاپتى"، ـ دەدى باس شۇجي شي جینپیڭ.

2 كۇننەن كەيىنگى اڭگىمە ماجلىسىندە باس شۇجي حۋاڭحىنى تىزگىندەۋگە جاۋاپتى جولداستارعا حۋاڭحى وزەننىڭ تىزگىندەۋدىڭ اۋەلگى ماقساتىن، بورىشىن تاعى اڭگىمەلەدى: حۋاڭحىنىڭ ءسىن ويداعدايى ىستەۋ كەرەك، "بۇل ءتوراعا ماۋ زىدۇڭنىڭ دا كەزىندەگى اسىل ارمانى ەدى"، "بۇگىنگى ءبىز بۇل جۇمىستى جالعاستىردىق".

"ءبىز قول جەتكىزگەن ناتيجەلەرگە قاناعات ەتپە وتىرماي، ماسەلەنى باعدار ەتۋگە تاباندى بولىپ، كۇش ۇستىنە كۇش قوسىپ، ءتۇرلى قىزمەتتەردى بۇلجماي ويداعدايى ىستەۋىمىز كەرەك"، ـ دەدى باس شۇجي تەرەڭ نقلاسىپەن.

حۋاڭحى وزەنىنىڭ تومەنگى اعارىندا كەڭ كوسىلگەن "قايراڭدى ءوڭىر" بار. نەگىزگى وزەن ارناسى مەن تاسقىنىن ساقتانۋ ۇلكەن توسپاسى ارناسىنداعى قايراڭدى ءوڭىر حۋاڭحى وزەننىڭ تاسقىن جۇرەتىن، تاسقىن بوگەيتىن، قۇم شوگەتىن ماڭىزدى ءوڭىرى ءارى قايراڭدى وڭىردەگى حالىقتىڭ تۇرمىس كەشىرىپ، وندىرىسپەن شۇعىلدانا-تىن مەكەنى.

"پارتيا 18 ـ قۇرىلتايىنان كەيىن، مەن حۋاڭحى وزەنىنىڭ قايراڭدى وڭىرىنە قاتىستى كوشىرۋ، قۇرۋ ماسەلەسىنە كوڭىل ءبولدىم. كوشىرۋ، كوشىرىپ قۇرۋدى جاپىاي وريىستەتۋ كەرەمەت ءىس بولدى". شاندۇڭ دۇڭیىڭ كىنلي راۋىنى ياڭمياۋ الەۋمەتتىك اۋماعىندا باس شۇجي ءوزى ءبىر ءسات تە ەسىنەن شىعارماعان حۋاڭحى وزەننىڭ قايراڭدى وڭىرىندەگى بۇقارانى كوردى.

"3 جىل اقشا جيۋ، 3 جىل تاعان جاتقىزۋ، 3 جىل ءۇي سالۋ، 3 جىل قارىز قايتارۋ"، قايراڭدى وڭىردەگى بۇقارانىڭ وتكەندەگى تۇرعىن ءۇي قينىشىلىعىنىڭ ناعىز بەينەسى ەدى. قازىرگى تاڭدا، ياڭمياۋ الەۋمەتتىك اۋماعىندا قاتار ـ قاتار تىزىلگەن عيمارات مەن تاسپاداي تارتىلعان تاس جولدار-دىڭ رەتتى قايشالسۋى، وسىزاماندانعان حالىقتا قولايلى قىزمەت وتەۋ قۇرىلعىلارىنىڭ تولىق بولۋى وتكەندەگى "كەدەيلەر لاشىعىندا" وراسان زور وزگەرىس تۇىلعاندىعىن دالەلدەيدى.

حۋاڭحى ۇلكەن توسپاسىندا تاريحتى تەڭدادى، وزگەرىستى كوردى؛ قارتتار اسحاناسىندا قازاننىڭ قاقپاعىن كوتەرىپ، اڭگىمە ـ دۇكەن قۇردى؛ تۇرعىندار ۇيلەرىندە وزگەرىستى ۇعىسىپ، حالىق ءۇنىن تىڭدادى... جول بويى جۇرە كورىپ، سۇراستىرىپ وتىردى، باس شۇجي كوڭىلىندەگى قامنان ارىلدى: "سىزدەردىڭ تىنىش ءومىر، شات ـ شادىمان تىرشىلىك كەشىرگەندەرىڭىزدى كورىپ ەرەكشە ءسۇيىندىم"، ـ دەدى.

"كوممۇنيستىك پارتيا نە ىستەيدى؟ حالىق ءۇشىن قىزمەت ىستەيدى، جۇڭحۋا ۇلتىنىڭ گۇلدەنۋىن جۇزەگە اسىرادى، سوندىقتان ءبىز ۇنەمى قايسى ىستەردى جاقسى ىستەۋىمىز، قايسى جۇمىستاردى، ءسوز جوق، قادامدى جەدەلدەتە جاقسى ىستەۋىمىز كەرەكتىگىنە قاراۋىمىز كەرەك، حۋاڭحى وزەننىڭ ويداعدايى تىزگىندەۋ وسىنىڭ شىنىندەگى ءبىر ءىرى ءىس بولىپ تابىلادى".

بۇل ـــ پارتيانىڭ حالىققا بەرگەن ۋادەسى ءارى كوسەمنىڭ حالىققا تەرەڭ سۇيىسپەنشىلىگى.

2022 ـ جىل كەلۋ قارساڭىندا باس شۇجي شي جینپیڭ جاڭا جىلدى قۇتتىقتاۋ ءسوزىن جاريالادى. ول بىلاي دەدى: "جاقىنعى جىلداردان بەرى، مەن حۋاڭحى وزەننىڭ جوعارعى، ورتاڭعى، تومەنگى اعارىندەعى 9 ولكە، اۋتونوميالى رايوندى ارالاپ شقتىم. مەيلى "انا وزەن" اتالعان حۋاڭحى، چاڭجياڭ وزەندەرى بولسىن، الدە ءمولدىر تولقىنى شىمىرلاعان چيڭحاي كولى، يرەكتەلە جوڭكىلگەن يالۋزاڭبۇ وزەنى بولسىن؛ مەيلى وڭتۇستىكتىڭ سۋىن سولتۇستىككە جەتكىزۋدەي عاسىرلىق ينجەنەريا بولسىن، الدە سايحانبا ورمان الاڭىندەعى "جاسىل كارتا" بولسىن؛ مەيلى يۇننانداعى پىلدەردىڭ سولتۇستىككە اۋىپ، وڭتۇستىككە قايتۋى بولسىن، الدە شيزاڭ بوكەننىڭ ءوسىپ ـ ءورباۋ ءۇشىن ءورىس جاڭالاۋى بولسىن... وسىلاردىڭ بارلىعى ادام جاسىل تاۋدى ارداقتاسا، جاسىل تاۋ دا، ءسوز جوق، ادامنىڭ ءۇمىتىن اقتايتىندىعىن كورسەتتى.

نقلاستى سوزدەر كۇش ـ قۋاتقا تولى، ادامدى جىگەرلەندىرەدى.

ۇلى وزەننىڭ كوركەمدىگى ـــ

"جاپىاي قورعاۋدى بىرگە مىقتى يگەرىپ، جاپىاي تىزگىندەۋدى سايكەستى ىلگەرىلەتۋ كەرەك"

"مەن بۇرىن چاڭجياڭ وزەنىن ناۋقاستانىپ قالدى، ونىڭ ۇستىنە ناۋقاسى جەڭىل ەمەس دەگەن ەدىم. بۇگىن مەن حۋاڭحى وزەنى دە ۇزاقتان بەرى السىرەپ اۋرۋشاڭ بولىپ قالدى، سۋ اپاتى ءجيى تۇىلدى دەمەكشىمىن". انا وزەننىڭ "سالاماتتىعى" جونىندە باس شۇجي شي جینپیڭ ءارداىم قام جەۋدە.

حۋاڭحى وزەنىنىڭ ناۋقاسىندا جاراتىلىستىق جەتەرسىزدىك سياقتى وبيەكتيۋتىك شەكتەمە دە، كەيىن كەلە قورعاۋسىز قالۋ سياقتى ادامدىق فاكتور دا بار ـــ

بۇكىل ەلدەگى نەگىزگى اعارلاردىڭ شىنىندە حۋاڭحى وزەنى الابىنداعى توپىراقتىڭ شايىلۋ اۋماعىنىڭ اعاردىڭ جەر اۋماعىنداعى سالىستىرماسى ەڭ زور؛ جوعارعى، ورتاڭعى، تومەنگى اعاردىڭ ەكولوگيا وڭاي بۇزىلىپ، بۇل اعارلاردىڭ قالپىنا كەلۋ قيىندىعى وتە زور ءارى قالپىنا كەلۋ بارىسى بايباۋ؛ ءشىنارا رايوندارداڭ لاس زاتتاردى ىعىستىرۋ كۇشەمەلىلگى ءبىرشاما جوعارى.

ەكولوگيالىق ماسەلە تاريحي كوز ايانى سىنان وتكىزەدى. جۇڭحۋا ۇلتىنىڭ ماڭگى بايانداۋ دامۋ بيىگىندە تۇرىپ، باس شۇجي شي جینپیڭ حۋاڭحى وزەنى الابىنداعى ەكولوگياسىن قورعاۋ جانە جوعارى ساپالى دامۋدى جونىندە "جاپىاي قورعاۋدى بىرگە مىقتى يگەرىپ، جاپىاي جونىندە سالۋدى سايكەستى ىلگەرىلەتۋ" جونىندە جوبا جاسادى.

تۇتاس تۇلعالىق جاقتان جاعدايدى بەلگىلەپ، جۇيەلى شارا قاراستىرۋ كەرەك. جوعارعى، تومەنگى اعاردى، نەگىزگى، تارماق اعاردى، وڭ ـ سول جاعالاۋدى ءبىر تۇتاس جوسپارلادى، باس شۇجي حۋاڭحى وزەننىڭ ەكولوگيالىق جۇيەسىن ورگانيكالىق تۇتاس تۇلعا رەتىندە جوسپارلاۋدى تالاپ ەتتى: جوعارعى اعاردا سۋ قاينارىن ساقتاۋ قۇاتىن جوعارىلاتۋدى نەگىز ەتۋ؛ ورتاڭعى اعاردا سۋ مەن توپىراقتى ساقتاۋدى جانە لاستانۋدى جونگە سالۋدى كورنەكتىلەندىرە وتىرىپ ويداعىداي يگەرۋ؛ تومەنگى اعاردا سازدىقتاردىڭ ەكولوگيالىق جۇيەسىن قورعاۋعا باسا ءمان بەرىپ، ورگانيزمدەردىڭ الۋان تۇرلىلىگىن جوعارىلاتۋ كەرەك.

2016 ـ جىلى 8 ـ ايدا باس شۇجي شي جینپیڭ چيڭحايعا بارىپ قىزمەت تەكسەردى. بەيجيڭنەن كوتەرىلگەن ۇشاق باتىسقا قاراي ۇشىپ، حۋابەي جازىعىن باسىپ، تايحاڭشان تاۋ سىلەمىنەن اسىپ، سارى توپىراقتى ۇستىرتتەن ءوتىپ، چيڭحاي ـ شيزاڭ ۇستىرتىنە جەتتى.

ۇشاق تەرەزەسىنەن جوڭكىلە اققان حۋاڭحى وزەنى كوزگە تۇسەدى، ەكى جاعالاۋدىڭ كۇردەلى دە قۇبىلمالى جەر بەدەرى جۇرتشىلىققا حۋاڭحى وزەنى الابىنداعى ەكولوگياسىن قورعاۋدا، جونگە سالۋدا ءدوپ كەلگەن قيىندىقتىڭ استە ادەتتەگىدەي ەمەس ەكەندىگىن اڭعارتادى.

چيڭحاي چاڭجياڭ، حۋاڭحى، لانساڭجياڭ وزەندەرىنىڭ قاينار كوزىنە ورنالاسقان، ءار جىلى وسى ارادان شىعاتىن تازا سۋ حۋاڭحى وزەنىنىڭ تۇتاس اعارىنىڭ شامامەن تەڭ جارتىسىن يەلەيدى. باس شۇجيدىڭ كوكەيىندە چيڭحايدىڭ ەكولوگياسى بەينە كريستال سياقتى ەڭ باعالى ءارى تۇتەندىرىلگەن دارەكتەر.

چارحان تۇزدى كولىندە سايدام ينالمالى ەكونوميكاسىنىڭ دامۋ جاعدايىن ۇعىستى؛ تازا ەنەرگيا كاسىپورىندارىندا كۇن ەنەرگيالى باتارەيا ۇندىرىس جەلىسىن تەكسەردى؛ ولكەلىك ەكولوگيالىق ورتانى باقلاۋ ـ تەكسەرۋ ورتالىعىندا قاشىقتىق بەينە ەكران ارقلى حۋاڭحى وزەننىڭ قاينارى بولعان وريىڭحۋ كولى ـ زالىڭحۋ كولى سياقتى تۇىندەردىڭ ءدال سول ۋاقىتتاعى باقلاۋ ـ تەكسەرۋ جاعدايىن تەكسەردى... قىزمەت تەكسەرۋ بارىسىندا باس شۇجي شي جینپیڭ چيڭحايدىڭ ەكولوگيانى قورعاۋ ماسەلەسىنە ايرىقشا كوڭىل ءبولدى.

باس شۇجي بىلاي دەپ ايقىن تالاپ قويدى: "چيڭحايدىڭ ەڭ قىمباتتى قۇندىلىعى ەكولوگيادا، ەڭ ۇلكەن جاۋاپكەرشىلىگى ەكولوگيادا، ەڭ ۇلكەن كومەسكى كۇشى دە ەكولوگيادا، ءسوز جوق، ەكولوگيالىق وركەنيەت قۇرىلىسىن كورنەكتى ورىنعا قويىپ يگەرۋ كەرەك".

ءبىر رەتكى اڭگىمە ماجلىسىندە "جۇڭحۋا سۋ مۇناراسىن" قورعاۋدى تىلگە تيەك ەتكەندە، باس شۇجي مىنالاردى ورتاعا قويدى: بۇل ارانىڭ شىكى ءۇندىرىس جالپى ءونىم قۇنى ماڭىزدى ما، الدە تۇنىق سۋى، جاسىل تاۋى ماڭىزدى ما؟ سۋ قاينارىن ساقتايتىن جەر رەتىندە، بۇل الاپ ەكولوگيالىق يقۇاتىن ەڭ ۇلكەن دارەجەدە زورايتۋ مىندەتىن ارقالاپ وتىر، ءوز بەتىمەن زاۋود قۇرۋدى، كەن اشۋدى ۇيعارىپ، شىكى ءۇندىرىس جالپى ءونىم قۇنىنا ءمان بەرىپ، ءوز كۇنىمدى كورەيىن دەۋ دۇرىس ەمەس.

جوعارعى اعارداعى "جۇڭحۋا سۋ مۇناراسى" سىندى ءۇش وزەن قاينارىنان ورتاڭعى اعارداعى "ورتالىق سۋ مۇناراسى" چينليڭگە، "حۋابەي سۋ مۇناراسى" سانشيگە دەيىن... تاۋ اسىپ، سۋ كەشىپ، باس شۇجي "مەملەكەتتىڭ زور ءىسىن" كوكەيدە ساقتادى.

2020 ـ جىلى 5 ـ ايدا سانشيدە قىزمەت تەكسەرگەندە باس شۇجي شي جینپیڭ بىلاي دەپ باسا دارىپتەدى: "سىزدەردىڭ بۇل جەر حۋابەيدىڭ سۋ مۇناراسى، بەيجيڭ، تيانجين، حەبەيدىڭ سۋ قاينارىن قورعايتىن جەر، ءۇش تەرەستىك ىقتاسىن ورمانىنىڭ ماڭىزدى قۇرامداس بولىگى، بەيجيڭ، تيانجين، حەبەي مەن حۋاڭحى وزەننىڭ ەكولوگيالىق حاۋىپسىزدىگىن قورعاپ تۇرعان ماڭىزدى قالتقى".

حۋاڭحى وزەننىڭ ەكىنشى ۇلكەن تارماعى فنحى وزەنى شۇعىلالى سانجين ماداەنيەتىن جاراتقان. وزەن الابىنىڭ شەكتەن تىس اشىلۋىنان فنحى وزەننىڭ ەكولوگياسى كەزىندە اۋىر دارەجەدە ءبۇلىنىپ، سۋ ساپاسى اۋىر دارەجەدە لاستانعان بولاتىن.

باس شۇجي شي جینپیڭ مىنالاردى تالاپ ەتتى: "فنحى وزەنىنىڭ ەكولوگيالىق ورتاسىن قورعاۋعا، ءسوز جوق، ايرىقشا ءمان بەرىپ، سانشيدىڭ وسى انا وزەننىڭ سۋ مولشەرىن مولايتۋ، سۋ ساپاسىن جاقسارتۋ، كەلبەتىن كورىكتەندىرۋ كەرەك".

وسى رەت سانشيگە كەلگەندە، باس شۇجي فنحى وزەننىڭ جاعاسىنا ارنايى بارىپ ارالاپ كوردى.

جەرگىلىكتى ورىنداعى جولداس تايىۋان قالاسى فنحى وزەننىن جانە "جيۋحىنى" كەشەندى وڭاۋ، الاپتىڭ ەكولوگياسىن قالپىنا كەلتىرۋ سياقتى شارالاردى قولدانىپ، فنحى وزەننىڭ سۋ ساپاسىن برتىندەپ جاقسارىپ، ەكى جاعالاۋداعى جاسىلدانىدىرۋ بەلدەۋىنىڭ قالا تۇرعىندارىنىڭ سەيىل ـ سەرۋەن، كوڭىل اشۋ ورنىنا اينالعاندىعىنان مالەمەت بەردى.

باس شۇجي ءالسىن ـ ءالسىن باسىن يزەدى: "راسىندا، جويقىن وزگەرىس ەكەن! تايىۋاننىڭ ەجەلدەن 'كورىكتى تايىۋان قالاسى، ءۇش جاعى تاۋمەن قورشالعان، ورتاسىنان وزەن اعىپ وتەدى' دەگەن ادەمى اتى بار، بۇل كۇندەرى كورىكتى تايىۋاننىڭ كوركەم كورىنىسى رەالدىققا اينالۋدا".

باس شۇجي جەرگىلىكتى ورىنداعى باسشىلار مەن كادرلارعا بىلاي دەپ باسا دارىپتەدى: "فنحى وزەننىن شىن مانىندە ويداعىداي قورعاپ، ويداعىداي جونگە سالىپ، ەجەلگى جينياڭنىڭ فنحى وزەننىن كەشتە وتكەندەگى كوركەم كورىنىسىن قايتا ەلەستەتىپ، حۋاڭحى وزەننە تۇنىق سۋلاردىڭ قۇيىلۋىنا مۇمكىندىك جاساۋ كەرەك".

فنحى وزەننىڭ حۋاڭحى وزەننە قۇيار ساعاسىنان سولتۇستىككە كوز سالساڭىز، حۋاڭحى وزەنى سانشي ـ شانشي قساڭىن ورتاسىنان قاق ايىرىپ اعىپ جاتىر، ەكى جاعىندا ساری توپىراقتى ءۇستىرت ۇزىننان ـ ۇزاققا ورىكەشتەنە سوزىلىپ جاتىر، بۇل ارا حۋاڭحى وزەننىڭ بالشقتى قۇمدارىنىڭ ماڭىزدى قايناری. بۇگىنگى تاڭدا جاسىلدىق وسى ساری توپىراققا ءۇك بەرۋدە.

2022 ـ جىلدىڭ قوڭىر كۇز مەزگىلى، شانشي ولكەسى يان ـ ان قالاسى انساي رايونى گاۋچياۋ قالاشىعى نانگوۋ قىستاعىنىڭ الما باعىندا مول ءونىم شاتتىعى شار تاراپتى كەرنەدى.

باس شۇجي شي جینپیڭ جەمىس باعىنا بارىپ، اۋىلداستارمەن نقلاستى اڭگىمەلەستى ءارى ءبىر قىپ ـ قىزىل ۇلكەن المانى ءۇزدى.

يان ـ ان كەزىندە ەلىمىزدەگى توپىراقتىڭ شايىلۋى ەڭ اۋىر رايوندارداڭ ءبىرى بولاتىن. بۇگىنگى تاڭدا ەگىستىككە اينالعان ورماندى قالپىنا كەلتىرۋ، اعاش ەگىپ، ورمان ءوسىرۋ سياقتى توپىراقتىڭ شايىلۋىن تىزگىندەۋ شارالارىنىڭ ۇزدىكسىز ىلگەرىلەۋىنە بايلانىستى، كەزىندەگى اڭعارلار مەن ادىرلار سايالى ورمانعا اينالدى.

باس شۇجي كەزىندە شانبەيدە اترەتكە قاتىناسقان، زيالى جاس بولعان شاقتارىن ەسكە الىپ بىلاي دەدى: بۇرىن سولتۇستىك شانشيدەگى اۋىلداستار ساتىلى اتىز جاساپ، ەگىن ەگىپ، بەتىن شاڭ قاۋىپ، ارقاسىن كۇن شالىپ، ەسكى تەسەلەرىن سىلتەپ جۇمىس ىستەپ، كوپ ەكسە دە ءتۇسىمى ماردىمسىز بولىپ، ەرەكشە بەينەت شەگەتىن، بۇگىنگى تاڭدا بەتكەيدەگى ەگىستىككە اينالعان ورماندى قالپىنا كەلتىرىپ الما ەگىپ، اۋىلداستاردىڭ جۇمىسى، تۇراقتى كىرىس بار بولدى، بالالار دا جاقسى وقۋ ـ اعارتۋدان يگەرىلىكتەندى، قارتتاردىڭ بارىندە ەمدەۋ قامسىزدانىدىرۋى بار بولدى، تۇرمىس بارعان سايىن جاقسارادى.

تىنباي ويلاندى، ويلاعانىن ورىندادى. ءۇش وزەن قاينارىنان بوحاي تەڭىزىنىڭ جاعاسىنا دەيىن باس شۇجي شي جینپیڭ تىنىم تاپپادى، كوكەيىنەن شعارمادى، ءارداىم قام جەدى.

2021 ـ جىلى 10 ـ اي، حۋاڭحى وزەننىڭ تەڭىزگە قۇيار ساعاسىندا باس شۇجي اعاش شارباق جولدى بويلاپ جاياۋ ءجۇرىپ سازدىقتىڭ شىكى قوينىنا كىرىپ، حايۋاناتتار مەن وسىمدىكتەردىڭ وسىناۋ سايران ـ باعىن باسى ـ قاسىندا تەكسەرىپ كوردى ـــ كۇزدىگۇنى، تەڭىز ساماليى ايماڭاپ، قامىس ۇلپىلدەگى تىنىمسىز تەربەلەدى، بىرنەشە قۇتۇمسق قاز، اقباس قاز سۋ ورتاسىندا شاعىن قۇرعاق جەردە بەيعام قوناقتاپ وتىر.

جەرگىلىكتى ورىنداعى جاۋاپتى جولداس بىلاي دەپ تانىستىردى: جۇىق جىلداردان بەرى ەگىستىككە اينالعان سازدىقتى قالپىنا كەلتىرۋ، قايتا راڭدا باعمىشىلىقتى توقتاتۋ، سازدىقتى قالپىنا كەلتىرۋدى ىلگەرىلەتۋ ارقىلى ەكولوگيالىق ورتا بارعان سايىن جاقسارادى. "ءبىزدىڭ بۇل جەر جۇڭگو شىعىس اق تىرناسىنىڭ مەكەنى، قارا تۇمسق شاعالا ءوسىپ ـ ءورباتىن جەر، بىلتىر جىل باسىنان بەرى جاڭادان تاعى قوقي قاز، اق ءبىرقازان، قاسىق تۇمسق بالقشى قۇس سياقتى قۇستاردى بايقادىق".

"بۇل ارادا كەلەتىن ساياحاتشىلار كوپ پە"؟ ـ دەپ سۇرادى باس شۇجي.

"ەڭ كوپ بولعاندا جىلدىق ساياحاتشى مولشەرى 600 مىڭ، ءبىز ءار كۇنگى ەڭ كوپ ساياحاتشى مولشەرىنە شەكتەمە قويدىق"، ـ دەپ جاۋاپ بەردى جەرگىلىكتى جاۋاپتى جولداس.

باس شۇجي بىلاي دەپ قاداعالاي تاپسىردى: "ويداعىداي باسقارۋ كەرەك، سازدىقتى لاستاۋعا بولمايدى، اڭ اۋلاۋعا، تور قۇرىپ قۇس ۇستاۋعا دا بولمايدى".

بۇگىنگى تاڭدا بۇل جەر مەملەكەت بويىنشا تۇڭعىش قۇرلىق، تەڭىز ءبىر تۇتاس جوسپارلانعان مەملەكەتتىك باقشا قۇرىپ، ءبىر قىدىرۋ ەكولوگياسىنى قورعاۋ، قالپىنا كەلتىرۋ ينجەنەرياسىن ىلگەرىلەتكەندىكتەن، كورىكتى سازدىق ومىرشەڭدىك كۇشىن تولىق ايگىلەدى.

"حۋاڭحى وزەنى الابىنىڭ ەكولوگياسىن قورعاۋعا ءتيىمسىز ىستەردى استە ىستەمەۋ كەرەك". باس شۇجيدىڭ تالابى ءۇزىلدى ـ كەسىلدى بولدى.

جوعارعى اعاردى قورعاۋ، ورتاڭعى اعاردى وڭاۋ، تومەنگى اعاردى قالپىنا كەلتىرۋ. باس شۇجي شي جینپیڭنىڭ نۇسقاۋى بويىنشا، جەر ـ جەر قورعاۋدى قىزىل سىزىق ەتپ، حۋاڭحى وزەننىن "ەمدەپ"، انا وزەننىڭ ومىرشەڭدىك كۇشى كۇن سايىن قالپىنا كەلدى.

ۇلى وزەننىڭ ماڭىزى ـــ

"حۋاڭحى وزەنى الابىنىڭ جوعارى ساپالى دامۋىن ىلگەرىلەتپ، جاڭا ءداۋىردىڭ حۋاڭحى وزەنى جالپى حورىن ويداعىداي جازۋ كەرەك"

"حۋاڭحى وزەننىڭ جوعارعى، ورتاڭعى اعاردىڭ 7 ولكە، اۋتونوميالى رايون تولىق دامىماعان ءوڭىر، شىعىس بولىكتەگى وڭىرلەرمەن جانە چاڭجياڭ الابىمەن سالىستىرعاندا كورنەكتى ايىرماشىلىق بار، ءداستۇرلى كاسىپ سالاسىنىڭ تيىن وزگەرتپە، دارەجەسىن جوعارىلاتۋ ايماق السى بايباۋ، شكى قوزعاۋشى كۇشى جەتكىلىكسىز..."

حۋاڭحى وزەنى الابىنىڭ جوعارى ساپالى دامۋىندا ورىن تەۋىپ وتىرعان قينىشىلىقتار مەن ماسەلەلەرگە باس شۇجي شي جینپیڭ كەزىندە وسىنداي تالداۋ جاساعان بولاتىن.

الدىمەن دامىتۋ كەرەك پە، الدە قورعاۋ كەرەك پە؟ قامداۋدى تىزگىندەۋ كەرەك پە، الدە قاجەتتى تىزگىندەۋ كەرەك پە؟ ءبىر جەردى جوسپارلاۋ كەرەك پە، الدە ءبىر الاپتى جوسپارلاۋ كەرەك پە؟ جوعارى ساپالى دامۋدى ىلگەرىلەتۋدە حۋاڭحى وزەنى الابى ءتىپتى دە كوپ قايشىلىقتار مەن تۇينىنشەكتەرگە ءدوپ كەلىپ وتىر، بۇل كەڭ اۋقىمدى وي جۇگىرتۋدى جانە كوز ايانى قاجەت ەتەدى.

ءۇش وزەن قاينارىنان تەڭىزگە قۇيعانعا دەيىن، "حۋاڭحى وزەنى الابىنىڭ ەكولوگياسىن قورعاۋ جانە جوعارى ساپالى دامۋ ماڭىزىنىڭ ەڭگىمە ماجلىسىنەن" "حۋاڭحى وزەنى الابىنىڭ ەكولوگياسىن قورعاۋ جانە جوعارى ساپالى دامۋىن ىلگەرىلەتۋ اڭگىمە ماجلىسىنە" دەيىن باس شۇجي شي جینپیڭ جول بويى تەكسەرۋ ـ زەرتتەۋ جۇرگىزىپ، وي جۇگىرتتى، جول بويى ماسەلەنى شەشپ، جۇمىس ىرعاعىن بەلگىلەدى.

حۋاڭحى وزەنى الابىنىڭ جوعارى ساپالى دامۋىن ىلگەرىلەتۋدە دامۋ مەن قورعاۋدىڭ قاتىناسىن ايقىندايدى كەرەك.

حۋاڭحى وزەننىڭ سولتۇستىك جاعالاۋى، سانشيدىڭ يۇنچىڭى. الۋان تۇسكە بولەنگەن تۇزدى كول "تۇز تاسىمالى قالاسىنىڭ" كاسىپ سالاسى وزگەرىسىنە كۇشا بولدى.

2023 ـ جىلى 5 ـ ايدىڭ 16 ـ كۇنى يۇنچىڭ تۇز كولىنىڭ جاننىدا كورمە تەكشەسىنە حىدۇڭنىڭ ايپاق تۇزى قويىلدى. باس شۇجي شي جینپیڭ كورمە تاقتاسى، كورمە بۇيىمدارى سياقتىلارمەن ۇشتاستىرىپ، قاتىستى جاعدايلار جونىندەگى تانىستىرۋلاردى تىڭداپ، تۇز كولىنىڭ كەلبەتىن ناقتى ورىندا كوزدەن كەشىردى.

4600 جىلدان استام اس تۇزىن اشۋ تاريحى، 70 جىلدىق مينەرالدى تۇزدى اشۋ تاريحى ـــ يۇنچىڭ تۇز ارقىلى گۇلدەندى، ءبىراق ۇزاق ۋاقىت قىتىنق بايلىققا يەك سۇيەۋ سەبەبىنەن شەكتەن تىس اشۋ، كاسىپ سالاسىنىڭ ەسكىرۋى، لاستانۋدىڭ اۋىرلاۋى سىندى قينىشىلىق قىسپاعىنا ءدوپ كەلىپ وتىر.

"ەكولوگياعا ماڭداي الدى ورىنعا قويۋعا، جاسىل دامۋعا تاباندى بولۋ"، حۋاڭحى وزەنى الابىنىڭ ەكولوگياسىن قورعاۋ جانە جوعارى ساپالى دامۋ مەملەكەتتىك ستراتەگياسىنىڭ اتقارىلۋىنا ىلەسە، يۇنچىڭ بۇرىلىس وراينا يە بولدى.

تۇز ءوندىرىسىن دوعارىپ، كولدى قالپىنا كەلتىرۋ، ۇيانى بوساتپ قۇس اۋىستىرۋ!

2020 ـ جىلدان باستاپ تۇز كولىن قورعاۋ كولەمىندە بارلىق ونەركاسىپ ءوندىرىسى توقتاتىلىپ، تۇز كولى كەن رايوننان، ونەركاسىپ رايوندارىنان ەكولوگيالىق قورىق رايوننا، ساياحاتتاپ بارۋعا ءتيىستى جەرگە اينالا باستادى.

سونىمەن بىرگە يۇنچىڭ اۋتوكولىك جابدىقتارىن جاساۋ، جاڭا ماتەريال، جاسىل قۇرىلىس ماتەريالدارى، ەلەكتروندى ينفورماتسيا، ازىق ـ تۇلىك، ءدارى ـ دارمەك سياقتى جاڭادان گۇلدەنگەن كاسىپ سالاسى شوعىرىن جەدەل جەتىلدىرىپ، زورايتىپ، وڭىرلىك ورىن باسىمدىعىنان پايدالانىپ، شىكى قۇرلىقتاعى وڭىرلەردىڭ سىرتقا ەسىك اشۋىنىڭ جاڭا بيىگىن قالىپتاستىردى.

(جالعاسى 3 ـ بەتتە)